

Het Van Oeckelenorgel in de Hervormde Kerk te Veessen

Er is geen instrument dat zo'n ontwikkeling heeft doorgemaakt als het pijporgel, dat ook wel de "koningin" der instrumenten wordt genoemd. Men zou het kunnen vergelijken met de instrumenten van een orkest, zoals een trompet, klarinet, fagot, cornet, hobo, violoncel, gamba (zachte viool), fluit, enz., die als pijpen in een orgel voorkomen. De oorsprong van het pijporgel ligt in de panfluit, genoemd naar de veld- en herdersgod Pan, een fluit met vele rieten.

In Psalm 150 worden reeds verschillende instrumenten genoemd, zoals bazuin, luit, harp, trommel, fluit, orgel en cimbaal, de voorloper van de klavecimbel. Zo'n 300 jaar voor Christus was er een Egyptenaar die een waterorgel uitvond, waarbij de luchttoevoer naar de pijpen door waterdruk werd geregeld. Omstreeks de 1ste eeuw na Christus ontstond het windorgel, waarbij de lucht werd aangevoerd door een aantal balgen. Een van de eerste West-Europese orgelbouwers was een Italiaan en langzamerhand groeide de belangstelling voor dit instrument en kwamen er orgels in kloosters, bisschopshoven, kathedralen en bedevaartkerken.

Het orgel diende aanvankelijk alleen voor muziekonderricht en concerten, maar geleidelijk aan begon men het ook bij de eredienst te gebruiken, hoewel dit op grote weerstand stuitte. Ook gebruikte men wel een verplaatsbaar orgel (positief) en een draagbaar orgel (portatief) zoals bij processies.

Het oudste orgel ter wereld, dat nog bespeelbaar is, staat in Sion (Zwitserland). Het werd in het jaar 1380 gebouwd in Frankrijk. Het klavier is 3 1/2 octaaf groot en het heeft 350 pijpen (het Veessens orgel heeft 594 pijpen). Vroeger had men twee mannen nodig om met een enorme blaasbalg lucht in de pijpen te pompen. Nu gebeurt dat machinaal. Er worden nog regelmatig concerten op gegeven, maar de organisten moeten eerst een tijdje oefenen, omdat het orgel moeilijk te bespelen is.

Na de Hervorming in 1517 zorgde het protestantisme voor een geheel nieuwe tijd. In 1566 brak de Beeldenstorm uit en werd er veel in kerken vernield. Ook orgels vielen ten prooi aan het geweld, men noemde ze 'satans fluitenkasten.' In Winsum zou op het orgel zijn gespeeld, terwijl in de kerk het geweld losbarstte en alles kort en klein werd geslagen! Het orgelspel schijnt effect gehad te hebben, want het orgel werd niet vernield! In veel kerken was er geen orgel; men vond dat te goddeloos, Of men had er geen geld voor. Er was een voorzanger maar langzamerhand kwam hierin verandering. Op sommige kerkorgels staat op de balustrade trouwens nog een lessenaar, of kan men de plaats nog zien waar deze heeft gestaan, want vroeger had de organist dikwijls ook de taak van bijbellezer en afkondiger.

Tot het jaar 1871 heeft Veessen het met een voorzanger moeten doen. In dat jaar plaatste orgelbouwer Knipscheer, van oorsprong afkomstig uit Amsterdam, een gebruikt orgel in de kerk. De kosten bedroegen f 1.220,-.

Men heeft zich dus in Veessen eerst beholpen met een tweedehands orgel, een goedkope aanbieding van Knipscheer. Na 10 jaren voldeed het orgel niet aan de eis of aan de toenmalige smaak. Of het heeft mogelijk te lijden gehad van lekkage, want in 1881 werden de kap en het torentje van de Veesser kerk vernieuwd in verband met bouwvalligheid. In datzelfde jaar werd het orgel verkocht en per schuit vervoerd naar Andijk (N.H.). Men had in Andijk twee kerken, de Ned. Herv. Oostkerk, waarin het orgel werd geplaatst en de Westkerk. De twee kerken zijn omstreeks het jaar 1968 samengegaan in een hulpkerk. Het orgel uit de Westkerk werd aan Scheveningen (als koororgel) verkocht en in de hulpkerk kwam het Knipscheer orgel. Later is dit orgel uit de kerk gehaald en aan een particulier verkocht. Via verschillende omwegen kwam dit orgel omstreeks 1974 terecht in de Ned. Herv. Kerk te Kortenhoef (NH). Het werd gerestaureerd door de firma Verschueren, die het orgel ook naar Kortenhoef overbracht. Het orgel is wat zwak voor deze vrij grote kerk.

Veessen kwam dus zonder orgel te zitten en een voorzanger zal in de eredienst tijdelijk de taak van het orgel hebben overgenomen. In 1882 werd een nieuw orgel gebouwd door P. van Oeckelen en Zonen te Haren (Gr.). Het naamplaatje prijkt nog steeds boven het klavier.

Het orgel werd ingewijd op 21 januari 1883 na een doopplechtigheid, waarin Johanna, dochter van Willem Harm van Bessen en Gerrigje van de Worp, werd gedoopt. Dit vond plaats in een namiddagdienst, terwijl ook 's avonds het orgel nog is bespeeld. Door wie is niet bekend. Wat waren dit voor mensen die naar Veessen kwamen om daar een orgel in de kerk te plaatsen?

Petrus van Oeckelen werd in 1792 te Breda geboren in een Rooms-Katholiek gezin. Zijn vader was uurwerkmaker, later ook piano- en orgelmaker. Petrus ging op 18-jarige leeftijd naar Groningen en werd daar klokkenist. Hij hield zich bezig met musiceren en trad in dienst bij een orgelmakerij. Later werd hij zelfstandig orgelmaker en vestigde hij zich in Haren. Hij was een begaafd iemand en deed verschillende uitvindingen op orgelgebied. Naast reparaties en wijzigingen aan bestaande orgels bouwde hij ook vele nieuwe orgels. Niettegenstaande zijn drukke werkzaamheden had hij ook nog tijd voor "verkering". Hij trouwde op 33-jarige leeftijd en gewon zes kinderen! Toen hij in 1878 overleed, zetten zijn zonen Cornelis en Antonius het bedrijf voort. Later werd het bedrijf verkocht en hield het op te bestaan.

Het kerkorgel te Veessen is dus gebouwd door de zonen van Petrus, die aanvankelijk dezelfde solide bouw toepasten als hun vader. Later werd dit minder door de concurrentie van fabrieksorgels. De kosten bedroegen f.2.695,-. Op 22 januari 1883, dus een dag na de inwijding van het orgel werd f.2.195,- betaald. Een bedrag van f.500,- bleef staan tegen een rente van 5% per jaar en de betaling hiervan vond plaats op 1 december 1884. Op 8 oktober 1952 werd een elektrische windmachine, merk "Ventus" geplaatst bij het orgel en aangesloten op de blaasbalg. Op zondag 12 oktober 1952 werd deze in gebruik genomen. Kosten f. 600,-. Hiermede kwam een einde aan een circa 80-jarige periode tijdens welke met de hand lucht in de blaasbalg werd gepompt!

Organisten

In 1872 was een zekere Proper organist, dus nog op het Knipscheer orgel. Tot hoe lang hij deze functie heeft vervuld is niet bekend. Was deze mogelijk een zoon of familie van de Heerder huisschilder Dirk Proper en Teuntje Veenhuizen? Dit echtpaar had een zoon Jan, geboren 10 december 1853, die later orgelmaker werd in Kampen en in 1894 aldaar organist werd van de Bovenkerk. Hij heeft veel orgels gerestaureerd en gebouwd, o.a. in 1880 te Steenwijkerwold en in 1888 te Vorchten. Wanneer B.H. Jansen in dienst trad als organist is evenmin bekend, mogelijk is hij Proper opgevolgd. Hij was onderwijzer aan de Openbare school te Veessen van 3 september 1878 tot 20 februari 1924, zat in het bestuur van de ijsclub en van VIVO en was ook nog boekhouder van de boterfabriek. Op 30 juni 1928 beëindigde hij zijn functie als organist en vertrok naar Friesland, waar zijn dochter Manda woonde. Op 1 juli 1928 werd Henk Dul organist. Hij was ook kerkelijk administrateur. Op 2 juli 1932 nam hij ontslag en werd organist van de Ned. Herv. Kerk te Epe. Teun Musch uit Welsum werd op 3 juli 1932 als jongste organist van Nederland benoemd. Hij was toen 12 jaar. Op 31 december 1945 vertrok hij en werd organist te Welsum en daarna te Wijhe. In die periode vond hier ook de oprichting plaats van het dameskoor "Zanglust", waarvan hij dirigent was. Later werd dit een gemengd koor.

*Vanaf januari 1946 tot oktober 2004 is **J.W.Hekkert** organist geweest, een periode van 48(!) jaar trouwe dienst. Na zijn overlijden bleek het niet mogelijk opnieuw een vaste organist te vinden.*

Het orgel wordt nu bespeeld door verschillende organisten uit de omgeving. E.e.a. wordt gecoördineerd door mevrouw Tineke Visser, die overigens zelf ook deel uitmaakt van deze groep organisten.

Het Veesser kerkorgel verkeert nog in een uitstekende staat en vervult nog steeds een belangrijke functie bij de erediensten. Hopelijk blijft dat zo tot in lengte van jaren.

Renovatie Van Oeckelenorgel 1998

Op vrijdag 15 januari 1999 werd het gerestaureerde Van Oeckelen-orgel in de Hervormde Kerk te Veessen opnieuw in gebruik genomen. Het uit 1882 daterende instrument, gebouwd door de firma P. van Oeckelen & Zonen, bleef in de loop der jaren ongewijzigd bewaard. Derhalve kon nu worden volstaan met een uitgebreide technische restauratie.

De werkzaamheden werden uitgevoerd door **Orgelmakerij Gebr. Reil te Heerde**. Namens de Hervormde Orgelcommissie adviseerde Stef Tuinstra. Opvallend aan dit orgel zijn de piano/forte-trede en de bas en discant-delingen van de Bourdon 16 en Trompet 8. Beide elementen werden reeds vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw toegepast door Petrus van Oeckelen, vooral in zijn kleinere orgels. De piano/forte-trede is feitelijk een afsluiter die volgens Van Oeckelen werd aangebracht "ter vervanging van een tweede klavier". De windlade is daartoe uitgerust met twee ventielkasten en gedeelde cancellen. In het orgel te Veessen staan de registers Violoncel tot en met Trompet op een ladehelft. In het windkanaal voor deze ladehelft is een afsluiter geplaatst, waardoor deze stemmen in een keer in- of uitgeschakeld kunnen worden. Met de bas en discant-delingen tussen c en cis van Bourdon 16 en Trompet 8, kan de suggestie van een vrij pedaal worden gewekt.

De dispositie: Manuaal (C-f3): Bourdon 16 B/D, Praestant 8, Viola di Gamba 8, Holpijp 8, Violoncel 8, Octaaf 4, Fluit 4, Quintfluit 3, Woudfluit 2, Clarinet 8 (doorslaand), Trompet 8 B/D.

Aangehangen pedaal (C-a). Piano/forte-trede ter bediening van de registers Violoncel tot en met Trompet. Winddruk: 79 mm wk. Toonhoogte: a1=435 Hz.

Temperatuur: evenredig zwevend.

Bron: Orgelmakerij Gebr. Reil en Lex Gunnink, Repertorium van orgels gebouwd door Petrus van Oeckelen, orgelmaker te Harendermolen

(Groningen), Zwolle 1990